

sinecine kitaplığı

Book Reviews

CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TARSUS'TA SİNEMA

Aydın Çam

Öz

Bu çalışmanın amacı araştırmacı gazeteci Uğur Pişmanlık'ın *Cumhuriyetten Günümüze Tarsus'ta Sinema* (2020) adlı kitabını incelemektir. Gazete arşivlerinin taranmasından yazılı ve görsel belgelerin derlenmesine, sözlü tarih çalışmalarından haritalamaya kadar çeşitli yöntemlere dayanan çalışmasıyla Pişmanlık, Mersin'in Tarsus ilçesinin sinema tarihini araştırmaktadır. Pişmanlık'ın çalışması bir yandan sinemanın Anadolu'nun küçük kentlerinde toplumsal ve kültürel yaşamın merkezinde yer aldığını, özellikle kadınlar için toplumsallaşmanın, dışarı çıkmanın meşru gerekçesi olduğunu, diğer yandan ise yerel sinema tarihi çalışmalarıyla ulusal tarihyazımının bazı sorunlarının nasıl aşılabileceğini göstermektedir. Bu ve benzeri bazı çalışmalar, akademik yazımdan uzak olsa da, aşağıdan tarihyazımının örnekleri olarak geçmişle bugün ve gelecek arasında bir köprü kurma olanağı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarsus sinema tarihi, Çukurova sinema tarihi, yerel sinema tarihi, tarihyazımı

Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi

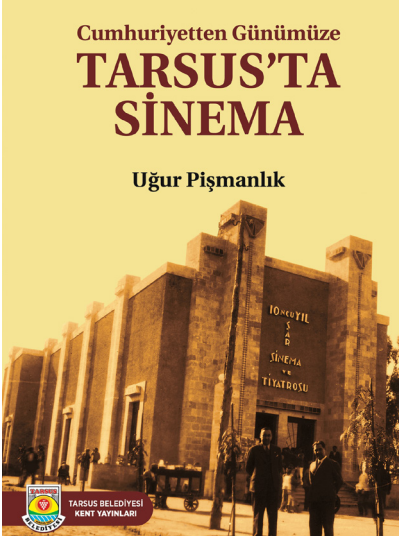
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4168-3093> • E-Posta: acam@cu.edu.tr

Cinema in Tarsus From the Republican Era to the Present

Abstract

This study examines the investigative journalist Uğur Pişmanlık's 2020 book *Cumhuriyetten Günümüze Tarsus'ta Sinema* (Cinema in Tarsus from the republican era to the present). Pişmanlık utilizes a range of sources, from newspaper archives to written and visual documents, and methods, from oral history to mapping, to explore the cinema history of the district of Tarsus in Mersin, Turkey. He shows that cinemas are centers of social and cultural life in small Anatolian cities, especially for women, providing them with a legitimate reason to socialize and leave the house. Pişmanlık also shows how some problems of Turkish national historiography can be overcome by historical studies on local cinema. Although the book often departs from academic conventions, it represents a worthwhile example of historiography from below and draws connections between the past, the present, and the future.

Keywords: Tarsus cinema history, Çukurova cinema history, local cinema history, historiography.

Cumhuriyetten Günümüze Tarsus'ta Sinema
Uğur Pişmanlık

Tarsus Belediyesi Kent Yayınları, Mersin, 2020, 134 s.

Tarihyazımındaki kırılmalara, değişimlere ve dönüşümlere koştur bir biçimde, sinema tarih yazımında özellikle 2000 sonrasında yaşanan ve bugün *Yeni Film Tarihi* ya da *Yeni Sinema Tarihi* gibi ekollere de dönüşen yaklaşımların ulusal alandaki yansımaları da giderek ge-

nişliyor. Bu bağlamda, "ulusal sinema tarihyazımının coğrafi olarak İstanbul'u (çoğunlukla Beyoğlu'nu) merkezine alan ve yakın zamana kadar salt ikincil kaynaklara dayanan yaklaşımından farklılaşarak, tarihyazımını farklı kaynaklar ve yöntemler kullanarak ulusal coğrafyamızın farklı yerlerine bakmayı deneyen araştırmaların" şimdiden geniş bir alanyazın oluşturduğunu söyleyebiliriz.¹ Bununla beraber, akademik alanın dışından da yerel sinema tarihine yönelen –ve günden güne artan– bir ilgiden bahsetmek mümkün. Zamanın ve tabii ki olayların ve olguların da alt-üst ettiği bir coğrafyada öznenin anlamı, yitirilmiş geçmişte araması şaşırtıcı değil. Paul Thompson (1999, s. 2), "sıradan insanlar tarih aracılığıyla kendi hayatlarında karşılaştıkları altüstlükleri ve değişimleri anlamaya çalışırlar," derken, Ernst Breisach (2018, s. 503) ise tarih yazıcının "insan yaşamının iki temel boyutu arasında, yani değişim ve devamlılık arasında doğru dengeyi kurmakla" sorumlu olduğunun altını çizer. "Tarihin çok sayıda amacı vardır ve bunlardan biri tarih yazanları ya da okuyanları bir kimlik bilinciyle, nereden geldikleri bilgisiyle donatmaktır" (Sharpe, 2000, s. 69) önermesi de yukarıdakilerle koşuttur. Breisach, Sharpe ve

¹ Bu konuda bir bibliyografya derleme girişimi için bakınız: Çam & Şanher Yüksel (2020).

Thompson gibi tarih yazıcılarının önermeleri –ve bu önermelerin işaret ettiği uzlaşmaları– bize, sıradan insanların geçmişe bakarak mekânla bağ kurabileceklerini, mekânda yaşanan değişimleri anlamlandırabileceklerini, bir kimlik bilincine ulaşabileceklerini ve devamlılığa dair bir olasılık bulabileceklerini düşündürür. Tarihyazımı, mekânın alt-üst olduğu bir coğrafyada geçmişle bugünü ilişkilendirir ve geleceğe dair olasılıklar sunar.

Anaakım sinema tarihyazımının sınırlarını aşmaya çalışan hemen her araştırmacı, muhtemelen kaynak ve de yöntem sorunlarıyla karşılaşmıştır. Peter Burke (2000, s. 29) de buna dikkatimizi çeker: “Yeni tarihçilerin en büyük sorunları şüphesiz kaynak ve yöntem sorunlarıdır. Tarihçiler geçmiş hakkında başka türden sorular sormaya, yeni araştırma ‘nesnelere’ seçmeye başladıklarında onların resmî belgeleri tamamlayıcı yeni kaynaklar aramak zorunda kalacakları söylenmişti.” Bu sorunlar araştırmacıları sözlü tarih çalışmaları gibi yeni yöntemlere ve örneğin yazılı olmayan kaynaklara ve sözlü belleğe yöneltmiştir. Özellikle İstanbul, Ankara ve belki biraz da İzmir’in dışında kalan şehirlerde ve özellikle şehir-dışı alanlarda yürütülen sinema tarihi çalışmalarımızın belge yokluğu nedeniyle sözlü tarih çalışmaları gibi yeni yöntemlere yönelmesi ve belleği kaynak olarak değerlendirmesi bu yüzdendir. Geleneksel/anaakım sinema tarihi çalışmalarımızın bu coğrafyalara neredeyse hiç değinmemesine, olmayan arşiv geleneğimizin eklenmesi, belediyelerin ya da sanayi ve ticaret odası gibi kurum ve kuruluşların yerel sinema tarihiyle ilgili olabilecek kayıtları ya da belgeleri “saklamaya değer görmeyerek” imha etmesi ya da belediyelerin yine aynı gerekçeye sığınarak ama aslında en önemli gelir kaynaklarına dair kayıtları kendilerinden sonraki yönetimlerden saklamayı tercih etmeleri gibi nedenlerle bugün yerel sinema tarihi çalışmalarında belgeye dayalı tarihyazımı ancak sınırlı olarak gerçekleştirilmektedir. Ama diğer yandan yerel tarih(ler)i yazarların her geçen gün artan girişimleriyle, kişisel arşivler ve koleksiyonlar sinema tarihyazımına açılmaktadır. Bunun güncel ve dikkate değer bir örneğini, araştırmacı gazeteci Uğur Pişmanlık’ın *Cumhuriyetten Günümüze Tarsus’ta Sinema* (2020) başlıklı çalışmasında görmekteyiz.

Adana ve Mersin arasındaki konumuyla Tarsus, Toros Dağları’nın zirvesinden Akdeniz’e uzanan coğrafyasıyla, tipik bir Çukurova Bölgesi yerleşimidir. Bu coğrafyadaki en eski yerleşimlerden biri olmasının yanı sıra, tarım ve tarıma bağlı sanayisiyle bölgenin genel ekonomik yapısına; tarımsal üretim ve sanayileşmenin etkisiyle gerçekleşen iç göç hareketi

nedeniyle toplumsal yapısına ve Amerikan Koleji gibi diğer tüm kültürel etmenlerle beraber özellikle 1930'ların başından 1951'e kadar Mersin ve Adana Halkevleriyle güçlü işbirliği yapan Tarsus Halkevi'yle bölgenin kültürel yapısına da denk düşen bir yerdir. Dolayısıyla, özellikle sinema tarihi çalışmalarında neredeyse tüm Çukurova Bölgesi'ni örneklemektedir. Daha önce Tarsus'un toplumsal ve kültürel yaşamıyla ilgili olarak *Tarsus Basın Tarihi 1908-2008* (2009), *Tarsus Çıplak Mahallesi - Yerel Sözlü Tarih Çalışması* (2014 – Adem Göçer'le birlikte) ve *Tarsus'ta Tiyatro* (2017) gibi çok sayıda tarih çalışmasını gerçekleştiren Pişmanlık, bu kez Tarsus sinemalarını merkeze alarak ve arşiv taramalarından sözlü tarih çalışmalarına kadar geniş bir yöntem izleyerek Tarsus'un sinema tarihini araştırmıştır. Bunu yaparken, yine daha önceki çalışmalarında izlediği gibi, yerel gazetelerin arşivlerinden kişisel koleksiyonlara kadar geniş bir alanın taranması, kişisel tanıklıkların, hatıraların aktarıldığı gazete, dergi ya da blog yazılarının derlenmesi, sözlü tarih çalışmaları ve haritalama gibi, bazılarında sinema tarihi çalışmalarında ancak son dönemde rastladığımız farklı yöntemleri izlemektedir. Salt bu açıdan bile, Pişmanlık'ın bir *yenı sinema tarihçisi* gibi farklı ve karma yöntemleri izleyerek sinema mekânlarının, yapım ve gösterim pratiklerinin ve seyir deneyiminin izini sürdüğü söylenebilir.

Pişmanlık'ın sözlü tarih çalışmaları Tarsus'un sinema tarihini 1930'ların ilk yıllarına incelemektedir. Sadece Tarsus'un değil, Çukurova Bölgesi'nin en önemli sinemalarından biri olan Şar Sineması henüz açılmamışken, Dabis Mahmut Efendi'nin üç tarafı camla çevrili ahşap kahvehanesinde geceleri sessiz sinema gösterimleri yapılmaktadır.² Dabis

² 20. yüzyılın hemen ilk yıllarından itibaren, Çukurova Bölgesi'nde sinemacılık faaliyetleri yürütüldüğü düşünüldüğünde, Tarsus'ta da muhtemelen Dabis Mahmut Efendi'nin kahvehanesinden çok daha önce film gösterimleri yapılmıştır. Örneğin, sinema tarihinin hemen başında Lumière kardeşlerin sinematograflarından Alexandre Promio (1868-1926) bu coğrafyadan geçmiştir. Promio, 1897 yılının Mart ayındaki Mısır seyahatinin ardından Akdeniz kıyılarını takip ederek kuzeye yönelir. 3 Nisan 1897'de başlayan seyahatinin ilk durağı Tel Aviv'dir; Promio, Hayfa ve Kudüs'ten manzaralar kaydeder (örneğin *Arrivée d'un train, Débarquement d'une barque, Panorama en chemin de fer ve Caravane de chameaux*). Sonra kıydan içeriye Beytüllahim'e geçer ve ardından yeniden kuzeye, Beyrut ve Şam'a devam eder. Promio, Lumière Kataloğu'nda (<https://catalogue-lumiere.com>) 394–413 arasında numaralandırılan yirmi kadar kısa film çektikten sonra, muhtemelen Hatay üzerinden Anadolu'ya girer ve seyahatine devam eder. Belki Promio'nun yolu Tarsus'a düşmemiştir ama ihtimal odur ki, 1902'de Yunan tebaasından Dimitri, Mersin'in ardından Tarsus

Mahmut Efendi'nin sinemasını, Tarsus Halkevi'nin sinemacılık faaliyetleri ve Cumhuriyet'in onuncu yılı anısına Tarsus Belediyesi tarafından yaptırılan 10. Yıl Şar Sinema ve Tiyatrosu izler. Pişmanlık'ın çalışmasına göre, o yıllardan bugüne Tarsus'ta 20 salon ve açık hava sineması faaliyet göstermiştir. Bu sinemaların çoğunun 1960-1980 döneminde çalıştığı ve ilçenin nüfusunun ancak 1980'lerde 200.000 kişiyi aştığı göz önünde bulundurulursa -göreceli olarak, az sayıdaki bir nüfusa karşın aynı dönemde 15 kadar sinema faaliyettedir-, sinemaların Tarsus'un sadece kültürel değil toplumsal yaşamı için de ne kadar önemli bir mekân olduğu görülür: "İşte bu sinemalar, Tarsus'un sosyal, kültürel ve eğlence yaşamında 1970'li yılların sonuna kadar önemli bir yer tuttu. Kent yaşamının bir bölümü bu sinema salonlarına gelen filmleri konserler, tiyatrolar vb. etkinliklerle renklenirdi" (Pişmanlık, 2020, s. 19). Pişmanlık'ın çalışmasının *Sinema Yazıları* (s. 51-78) başlıklı, Ramazan Güzel, Ayşe Yetmen, Oral Çalışlar, Tuncay Akdağ, Semih Fıncıoğlu ve Koral Boro'nun bazıları uzun zaman önce yayımlanmış hatıralarının aktarıldığı bölümünde Tarsus sinemalarının kent yaşamı için önemine tanıklık etmekteyiz. Örneğin Ayşe Yetmen, bu bölümdeki *Kadınlar Matinesi* (s. 56-61) adlı yazısında, Şar Sineması'nda kadınlar matinesinin yapıldığı Salı ve Cuma günlerinin "mübarek" atfedildiğine ve kadınların bu mübarek günlerin arifelerinden yani Pazartesi ve Perşembe günlerinden itibaren sinemaya gitmek için hazırlanıldığına dikkatimizi çekmektedir. Yemekler arife günlerinde pişirilir, en iyi giysiler hazırlanır, matine günü geldiğinde kentin çeşitli noktalarında öğle saatlerinde toplanılır ve kabileler halinde sinemaya gidilir. Eğer yaz dönemiye ya da okullar tatilse, genç kızlar da kadınlarla beraber sinemada yerlerini alır ama filmi değil de daha çok kadınları "gözlemlemek için" localara doluşulur: "Kadınları izlemek, kimi zaman, filmi seyretmekten daha ilginç olabilirdi. Seyirciler öylesine kendilerinden geçip filmle özdeşleşirlerdi ki, görmelere değerdi" (Yetmen'den aktaran Pişmanlık, 2020, s. 57). Her kesimden kadın için sinemalar top-

ve Adana'da da sinematograf gösterimleri yapmıştır. Bunu, Dimitri'nin Sultan Abdülaziz'in filmlerini göstermesinin ardından Adana Valiliği'ne jurnallenmesinden bilmekteyiz. Günümüze ulaşan belgelere göre, "Yunaniye'den Dimitri nam bir şahıs" Mersin'de *Manolin Gazinosu*'nda sinematografı bir takım resimler gösterdiği esnada Avrupa hükümdarlarıyla beraber cennet-mekân Abdülaziz Han'ın at üstündeki tasvirini de göstermiş, bu durum polis tarafından Adana valiliğine bildirilmiş, Adana Valisi de Sultan Abdülaziz'in filmlerinin gösterilmemesi koşuluyla Dimitri'ye gösterim izni vermiştir (BOA, DH.MKT, 537/38 – 1,2, 1902).

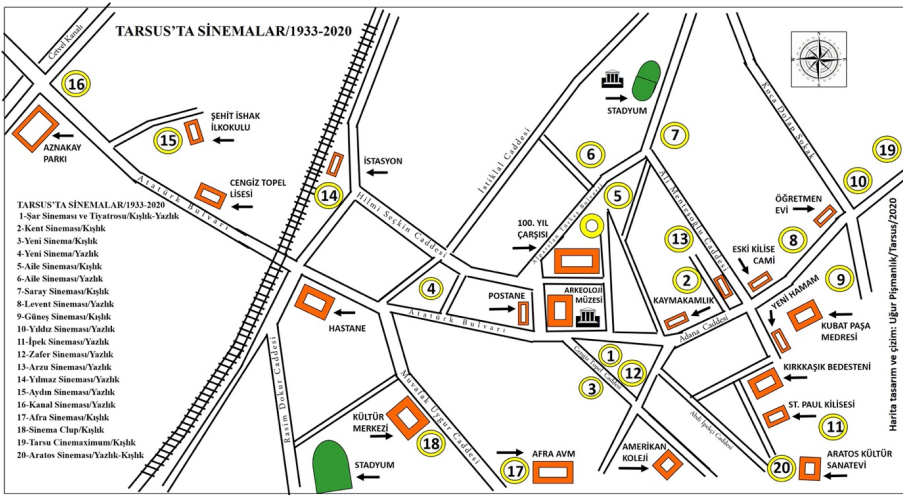
lumsallaşmanın, diğer kadınlarla bir araya gelmenin mekânıdır: "Matineye gelen kadınlar daha çok muhafazakâr kesimin insanlarıydı. Kocaları onları alıp, akşam suareye gitmezdi, haftanın diğer günleri kadın, erkek, karışık film izlendiği için bu tür ailelerin kadınlarının sinemaya gitmesi pek tasvip edilen bir şey değildi (...) Tek eğlenceleri haftada bir ya da iki kez sinemaya gitmek olan bu kadınlar, o günler için bazen ciddi mücadeleler vermek zorunda kalırlardı" (Yetmen'den aktaran Pişmanlık, 2020, s. 60). Yetmen'in tanıklıkları bize, 1980'den sonra sinemaların gösterim politikalarının değişmesi ve giderek kapanmasıyla birlikte Anadolu'nun köy, kasaba ve küçük kentlerindeki kadınların dışarı çıkmak için en meşru gerekçelerini yitirdiklerini yeniden gösterir.

Pişmanlık'ın çalışmasından Tarsus'taki seyir deneyimine dair çok farklı tanıklıklara ulaşılmaktadır ki bunlar özellikle *Yeni Sinema Tarihi* çalışmaları için kaynak –ya da en azından bir başlama noktası– olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Örneğin bir zamanlar siyah-beyaz olan film posterlerinin Amerikan bezine renkli resmedilerek sinemaların kapılarına asıldığını (Güzel'den aktaran Pişmanlık, 2020, s. 54); Tarsus'ta yaşayan Romanlar'ın sinemayı, son kuruşlarını ona ayıracak kadar çok sevdiklerini (Kutlar'dan aktaran Pişmanlık, 2020, s. 64); Tarsus'a bağlı küçük bir köy olan Yenice'de 1950'lerde iki sinemanın faaliyette olduğunu ve bu sinemalarda, "tıpkı şimdiki modern sinemalarda olduğu gibi" patlamış mısır, çekirdek ve gazoz tüketildiğini (Akdağ'dan aktaran Pişmanlık, 2020, s. 66–67); sinema makinistlerinin filmlerin gerilimli sahnelerinden önce, seyircileri "hamile hanımlar varsa bakmasın, çok korkulu bir sahne geliyor" diyerek uyardıklarını (Fırıncıoğlu'ndan aktaran Pişmanlık, 2020, s. 69–70); ihtişamlı yaşamlarıyla Hollywood'u anımsatan Tarsus zenginlerinin oturdukları semtin de, Hollywood aktörlerine öykünerek onlar gibi giyinen ve "rol kesen" yoksulların yaşadığı semtin de "Hollywood Mahallesi" olarak anıldığını (Boro'dan aktaran Pişmanlık, 2020, s. 76–78) bu çalışmadan öğrenmekteyiz. Sadece gösterim ya da seyre değil, film üretim pratiklerine dair veriye de bu çalışmadan ulaşabilmekteyiz: Bölge işletmeciliği sisteminin hâkim olduğu bir dönemde, Adana'nın merkezinde bulunduğu ve 20'den fazla şehri kapsayan Güney Bölgesi için üretilen filmlerde yerel ögelerin baskınlığı³ ve yerel ögeler kullanılsın ya da kullanılsın, aynı motivasyonla yapımcıların film mekânları için bu coğrafyayı tercih etmelerinin örneklerini de Tarsus sinema tarihinde

³ Güney Bölgesi için üretilen, dağıtılan ve gösterilen filmlerdeki yerel ögelerin değerlendirildiği bir çalışma için bakınız: Şanlıer Yüksel & Çam (2019).

görmekteyiz. Pişmanlık'ın çalışmasından *Dertli Pınar* (Orhan Elmas, 1978), *Kanal* (Erden Kıral, 1978), *Hazal* (Ali Özgentürk, 1979), *Tatar Ramazan* (Melih Gülgen, 1990) ve *Muzaffer İzgü'nün aynı adlı romanından uyarlanan Zıkkımın Kökü* (Memduh Ün, 1993) gibi filmlerin kısmen ya da tamamen Tarsus'ta çekildiğini öğrenmekteyiz. Tüm bunlarla beraber Pişmanlık'ın *Yeni Sinema Tarihi*'nin yenilikçi yöntemlerini anımsatacak biçimde, Tarsus'un sinema mekânlarını haritaladığını da eklememiz gerekir. Pişmanlık'ın, geçmişten bugüne Tarsus'ta faaliyette bulunan 20 sinema mekânını gösteren haritası bize Giovanni Scognamillo'nun *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları* (1993, s. 86-87) ve Mustafa Gökmen'in *Eski İstanbul Sinemaları* (1991, s. 178-216) adlı çalışmalarında gördüğümüz, bizatihi kendileri tarafından çizilmiş sinema mekânları haritalarını anımsatır. Bu belki de Pişmanlık –ve diğer araştırmacılar– için, mekânı haritalayarak geçmişe dair bilinçlerini de haritalama girişimidir.

Pişmanlık'ın çalışması, kendisinin bir tarihçi, özellikle de sinema tarihçisi olmaması nedeniyle sorunlu görülebilir. Akademik çalışmalardan aşına olduğumuz gibi, açık bir kuramsal çerçeveye, bir sorunsala dayanan, belli bir yöntemi sistematik olarak uygulayan ve bir sonuca ulaşmaya çalışan bir çalışmadan ziyade merak eden bir araştırmacının çabasına denk düşer. Ama bununla beraber, hemen her türden belgenin bu arayışta kullanıldığı da söylenebilir. Bu noktada, Carlo Ginzburg'un kaynak ve belge fetişine dair söyledikleri anlam kazanır: "Bir kaynağın 'nesnel' olmadığı gerçeği, onun işe yaramayacağı anlamına gelmez (...) Kısaca belgeler eksik, parçalı ve anlaşılmasız olsa bile iyi bir şekilde

Şekil 1: Tarsus'ta Sinemalar / 1933-2020 (Pişmanlık, 2020, s. 123).

kullanılabilirler" (aktaran Sharpe, 2000, s. 58). Dolayısıyla son kertede, Pişmanlık'ın ve son dönemde örneklerini gördüğümüz benzer yerel tarih çalışmalarının yerel ve ulusal sinema tarihi çalışmalarına kaynaklık edebileceği; bu çalışmalarla ulusal tarihyazımının sorunlarının ve sınırlılıklarının aşılabileceği önerilebilir. Halihazırda, Pişmanlık'ın "aşağıdan tarihyazımı" girişimi olan bu çalışmasıyla birlikte Tarsus tarihiyle ilgili çalışmaları, Jim Sharpe'ın önermeleriyle koşturur: "Aşağıdan tarih, ağzında gümüş kaşıkla doğmayan bizim gibi insanların da bir tarihi olduğu konusunda, bizim de bir yerden geldiğimiz konusunda bize yol gösterir" (Sharpe, 2000, s. 72). Bu bakımdan Pişmanlık'ın çalışması, seyir deneyimleri gibi, doğrudan "sıradan insanların" gündelik yaşamına odaklanan *Yeni Sinema Tarihi* çalışmalarının alanını genişletmekte ve kaynaklarını zenginleştirmektedir. Nihayetinde hepimiz geçmişi anlayarak, bugüne ve geleceğe dair olasılıklar bulmanın çabasıyız.

Kaynakça

Breisach, E. (2018). *Tarihyazımı* (3. Basım). H. Kocaoluk (çev.), Yapı Kredi Yayınları.

Burke, P. (2020). Uvertür. Yeni tarih: öncesi ve sonrası. P. Burke (Ed.). *Tarih Yazıcılığında Yeni Bakış Açıları* içinde (11-46). (Çev.) T. Sivrikaya vd. Işık Yayınları.

Çam, A., & Şanlıer Yüksel, İ. (2020). Türkiye sinema mekânları, seyir ve seyirci araştırmaları bibliyografyası: yaklaşımlar, kaynaklar ve yöntemler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18(36), 593–632.

Gökmen, M. (1991). *Eski İstanbul sinemaları*. İstanbul Kitaplığı Yayınları.

Pişmanlık, U. (2009). *Tarsus basın tarihi 1908-2008*. Tarsus Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.

Pişmanlık, U. (2017). *Tarsus'ta tiyatro*. Aratos Kitaplığı Kültür Dizisi.

Pişmanlık, U. (2020). *Cumhuriyetten günümüze Tarsus'ta sinema*. Tarsus Belediyesi Kent Yayınları.

Pişmanlık, U., & Göçer, A. (2014). *Tarsus çıplak mahallesi - yerel sözlü tarih çalışması*. Aratos Kitaplığı Kültür Dizisi.

Scognamillo, G. (1993). *Bir Levantenin Beyoğlu anıları* (5. Basım). Metis.

Sharpe, J. (2020). Aşağıdan Tarih. P. Burke (Ed.). *Tarih Yazıcılığında Yeni Bakış Açıları* içinde (47-72). T. Sivrikaya vd. (ev.), Isık Yayınları.

Sinema ve sahnelerde hükümdarların resimlerinin gösterilmesi, BOA, DH.MKT, 537/38 – 1,2, 9 Temmuz 1902.

şanlıer Yüksel, İ., & am, A. (2019). ukurova'da 1960-1980 dönemi sinema pratiklerinin özel bir rneđi: Yrk filmleri. *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 291–320.

Thompson, P. (1999). *Geçmiřin sesi - sözlü tarih*. (ev.). ř. Layıkel. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.